

Materials i tècniques pictòriques dels teginats catalans

Sarah BOULARAND

Pilar GIRÁLDEZ

Judit BIROSTA

Màrius VENDRELL

PatrimoniUB, Universitat de Barcelona*

R E S U M

En aquest treball es resumeixen els resultats obtinguts de l'estudi de diversos teginats d'època medieval i moderna de la Conca de Barberà i de la ciutat de Barcelona pel que fa als seus materials, les seves tècniques pictòriques i les degradacions i alteracions que han patit al llarg del temps, incloent un cas de sostre decorat amb paper pintat.

Paraules clau: teginats, materials i tècniques pictòriques, segles XIII-XVI, Montblanc, Santes Creus, Barcelona.

R É S U M É

Matériaux et techniques picturales de plafonds peints catalans

Ce travail résume les résultats obtenus de l'étude de plusieurs plafonds peints médiévaux et modernes de la Conca de Barberà et de la ville de Barcelone en ce qui concerne leurs matériaux, leurs techniques picturales et les dégradations et altérations subies au cours des siècles, incluant l'étude d'un plafond décoré d'un papier peint.

Mots-clés: plafonds peints, matériaux et techniques picturales, XIII-XVI siècles, Montblanc, Santes Creus, Barcelona.

A B S T R A C T

Materials and pictorial techniques of catalan wooden ceilings

This paper summarizes the results from the study of several medieval and modern wooden ceilings from Conca de Barberà and the city of Barcelona, regarding their materials, pictorial techniques and the degradations and alterations suffered during the centuries, including the case of a ceiling decorated with painted paper.

Key words: wooden ceilings, materials and pictorial techniques, 13-16th centuries, Montblanc, Santes Creus, Barcelona.

Introducció

La formació de forjats amb bigues de fusta, una alternativa al tancament amb volta, millora respecte d'aquesta la simplicitat de construcció en evitar la generació d'empentes laterals que obliguen a disposar de murs d'una amplada respectable. Per tant, moltes de les construccions civils, i un bon nombre de religioses, han solucionat la formació de nivells de circulació superior amb la col·locació de bigues de fusta, encastades en els murs o disposades sobre mènsules, que cobreixen la llum entre murs i faciliten la formació d'un nivell practicable, pla, lleuger i que, com s'ha dit, no genera empentes horitzontals.

Les peculiaritats de la fusta, que pot treballar estructuralment a tracció, són ideals per a aquest tipus de solució arquitectònica, que no seria possible amb elements d'altre material dels emprats en l'arquitectura tradicional. No obstant això, el comportament estructural de la fusta i les dimensions de la majoria dels arbres disponibles limita la llum possible a cobrir als 4 o 5 m (la coneguda «maledicció dels 5 m»), distància que marca el parcel·lari de gran part de Catalunya i, sobretot, les amplades màximes de les crugies dels edificis fins ben entrat el segle xx.

La presència de bigues de fusta com a suport d'un nivell de circulació genera a l'espai immediatament inferior unes àmplies possibilitats de decoració, variable segons quina sigui la solució del paviment superior (revoltons, en èpoques relativament modernes, o llates en una solució extremadament simple). En tot cas, les mateixes bigues poden ser decorades i, per extensió, l'espai entre elles. Nogensmenys, la solució decorativa del sostre d'aquest espai es pot complicar tant com sigui necessari fins a donar lloc a teginats tan complexos com hom pugui imaginar.

Les propostes decoratives per a aquests elements de sostre poden ser diverses, i de fet ho han estat al llarg de la història, però bàsicament, des del punt de vista material, han de passar per pintura (sobre fusta amb més o menys preparació) i, a partir de cert moment, paper pintat, imprès o mixt.

Diversos exemples

A tall d'exemple dels materials emprats en diversos sostres de diferents moments històrics, en les pàgines que segueixen es presenten les dades analítiques obtingudes en diferents exemples que van des del període medieval fins entrat el segle xx, incloent un exemple de sostre decorat amb paper pintat, probablement del segle xvi o del xvii (la datació és incerta en l'estat actual de la recerca). Tot plegat permet una visió, necessàriament ràpida per la limitada extensió d'aquest text, dels materials i tècniques posades a disposició de la decoració dels sostres de fusta i del seu manteniment al llarg dels anys.

Església de Sant Miquel de Montblanc

L'enteixinat d'època gòtica de l'església de Sant Miquel de Montblanc, a la província de Tarragona, és un dels exemples més notables de teginat medieval conservats a Catalunya. Del tercer quart del segle XIII, aquest sostre presenta una estructura de doble vessant amb embigat d'ascendència mudèjar que carrega sobre arcs diafragma transversals. Amb una paleta de colors relativament limitada que reproduïx els colors heràldics de la Corona d'Aragó, aquest sostre està constituït per plaquetes, bigues i mènsules en forma de figura humana, decorades amb motius vegetals o geomètrics d'influència andalusina. Aquesta policromia es va realitzar amb una tècnica de tremp d'ou i resina de pi, probablement amb un material glicosídic en poca proporció que no s'ha pogut identificar amb més precisió^[1] (no obstant això, la literatura menciona per al tremp d'ou l'afegit de llet de figa com a substància antiferment i per tornar la mescla més fluida, retardant així el procés d'assecat). La gamma de colors emprada es compon de pigments comuns en l'època gòtica. El color blau s'ha obtingut per l'ús de blau d'indi amb blanc de plom. El vermell és una superposició de dues capes: una de vermelló aplicada sobre una capa de mini. El groc prové del mineral natural orpiment. El blanc és un pigment sintètic, el blanc de plom, mentre el color negre es va assolir amb negre de carbó d'origen vegetal.

Cal notar l'absència de base de preparació per rebre la policromia, tot i que s'ha preparat la fusta amb una mà d'una substància orgànica de naturalesa proteica (possiblement cola animal). Probablement aquesta pel·lícula orgànica té com a finalitat disminuir la porositat de la fusta i li dóna unes qualitats més adequades per a l'aplicació de les capes de pintura. Els colors es van aplicar en successives capes, superposant els motius sense deixar l'espai reservat pels motius superficials (per exemple, els fons s'han aplicat sobre la integritat de les plaquetes sense preveure la presència dels motius vegetals o geomètrics que els recobreixen). Això probablement permet recobrir amb més gruix la superfície de la fusta que no té base de preparació.

Palau Reial de Santes Creus

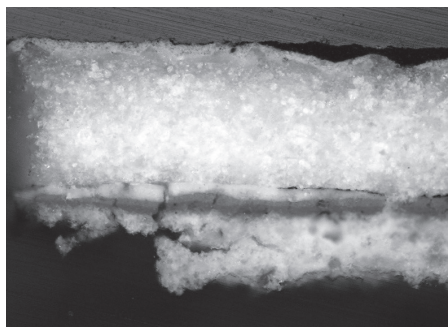
A la planta baixa del Palau Reial del monestir de Santes Creus, edifici construït al segle XIV situat a la província de Tarragona, es troba un enteixinat format per bigues i llates que suporta el terra del primer pis. En aquest forjat de manufactura senzilla, les bigues estan adornades amb una policromia que alterna escuts amb les quatre barres o les santes creus, emmarcades en una decoració senzilla de traç simple [fig. 1]. La gamma de colors és escassa i es va posar de manifest la presència de repintats moderns, que indiquen una voluntat de manteniment de la decoració. En les capes pictòriques més antigues s'han identificat el vermelló, el blanc de plom i l'orpiment, així com mini que recobreix el cos de la biga imitant el color de la fusta. Aquests pigments es van apli-

[Fig. 1] Enteixinat de la planta baixa del Palau Reial del monestir de Santes Creus.

[Fig. 2] Detall de l'enteixinat al voltant del pati en el Palau Reial del monestir de Santes Creus.

[Fig. 3] Detall de l'estratigrafia on s'aprecia la policromia probablement original amb capes de vermelló i blanc de plom.

car amb una tècnica al tremp, excepte pel cas del mini que es va aplicar a l'oli. Pel que fa als repintats s'han emprat el blau ultramar (un pigment sintètic elaborat per primera vegada el 1826), amb blanc de titani (utilitzat sobretot a partir de la dècada de 1950) i negre de carbó, mentre que l'aglutinant correspon a un acetat de polivinil (PVAc), material sintètic emprat en pintures artístiques a partir de la dècada de 1960.

Al Palau Reial hi ha un altre enteixinat de fusta policromada situat sota la coberta que adorna el corredor i l'escala al voltant del claustre superior del primer pati. En aquest segon enteixinat, de manufactura molt més elaborada, es conserven la major part de les decoracions amb escuts sobre les bigues de fusta i les sanefes geomètriques dels perfils dels cassetons quadrangulars, si bé és molt probable que originalment tota la fusta estigués policromada. En les bigues i en els taulers verticals es va pintar un fons verd per sobre del qual es dibuixaven els escuts en vermell, negre i blanc, amb un emmarcat en ziga-zaga de fons blanc amb petits cercles negres i perfilat amb línies negres a l'interior i vermelles a l'exterior [fig. 2]. El contorn general del rectangle que forma l'enteixinat i els cassetons quadrangulars presenta una sanefa de triangles blancs i negres amb una línia perifèrica vermella, mentre que els llistons dels dotze rectangles interiors a cada cassetó, a més dels triangles blancs i negres en la secció vertical, presenten quadradets blancs i vermells en la secció horitzontal. En aquest enteixinat també es va posar de manifest la presència de repintats moderns amb pigments

sintetitzats posteriorment a la dècada de 1920. En les policromies originals, o si més no les més antigues que es van analitzar, s'han emprat el vermelló i el blanc de plom amb una tècnica al tremp [fig. 3]. Els repintats es van realitzar amb terra vermella (rica en òxids de ferro vermells), terres verdes litopó, blanc de titani i negre de Mart (òxids de ferro negres). L'aglutinant emprat correspon altra vegada a un acetat de polivinil (PVAc).

En aquests dos enteixinats es pot subratllar l'aplicació de la policromia sobre una base de preparació de guix barrejat amb un medi de naturalesa proteica.

Ajuntament de Barcelona

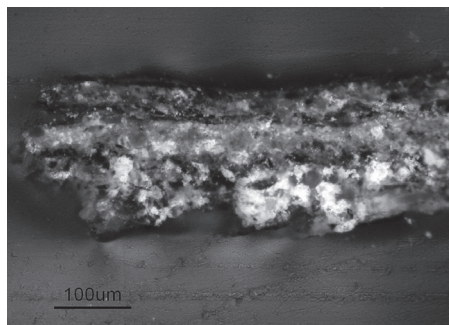
La Casa de la Ciutat, o seu primigènia de l'Ajuntament de Barcelona, conté nombrosos enteixinats policromats dels quals es va realitzar l'estudi d'un conjunt de 14 sostres.[2] Aquest estudi, centrat en els enteixinats que podien tenir un origen més antic, va resultar de la convergència d'una recerca historicoarquitectònica basada en la documentació històrica i arxivística i d'una anàlisi fisicoquímica dels materials pictòrics d'aquests enteixinats. Els forjats estudiats estan formats per una sèrie –de nombres variables segon les dimensions de cadascun– de bigues mestres que reposen sobre permòdols de pedra de Montjuïc encastats a les parets. En un segon nivell s'aprecien les bigues travesseres (o biguetes) que descansen perpendicularment sobre les mestres, i els llistons tanquen l'espai entre les biguetes i les llates que recobreixen el conjunt. Aquesta disposició dels elements genera una fisonomia de cassetons que es troben adornats en la seva part central per relleus de roses de fusta daurades o, segons l'enteixinat considerat, per l'escut de la ciutat i l'escut reial. Aquests relleus daurats i policromats també es poden trobar en alguns dels enteixinats alternant-se sobre les bigues mestres en les tres cares visibles i en les caixes parederes. La major part dels teginats de la planta baixa, excepte dos, mostren una decoració amb ornamentacions principalment de tipus vegetal de caràcter naturalista amb presència de figures humanes en actituds lúdiques [fig. 4 i 5], amb

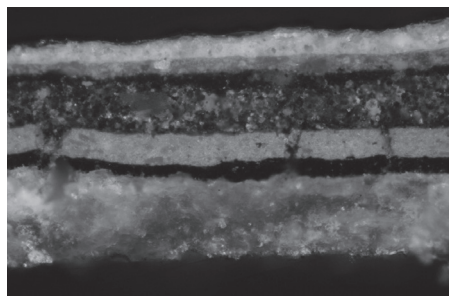
[Fig. 4 i 5] Detalls de l'ornamentació d'una de les bigues del sostre en planta primera de la Casa de la Ciutat (Ajuntament de Barcelona).

[Fig. 6] Vista d'un dels enteixinats de la Casa de la Ciutat (Ajuntament de Barcelona).

[Fig. 7] Detall d'una estratigrafia d'un dels enteixinats de la Casa de la Ciutat de Barcelona on s'ha identificat la presència de lapislàtzuli així com diversos repintats posteriors.

[Fig. 8] Detall d'una estratigrafia amb nombrosos repintats. S'observen en particular successives capes pictòriques amb vermelló, blau ultramar, o bé groc de crom.

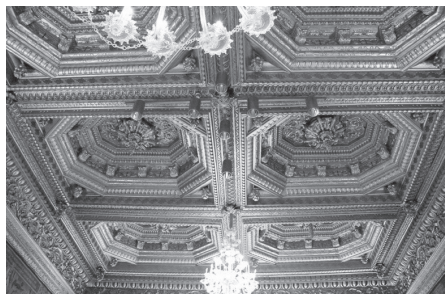
petites diferències entre cadascun. Els altres dos teginats presenten un programa iconogràfic molt diferent. En aquests, les bigues mestres, sense relleus daurats, estan compartimentades amb unes inscripcions[3] en lletres gòtiques de color ocre sobre fons vermell alternades amb una ornamentació vegetal (principalment fulles d'acant recargolades), infants nus, animals, bèsties i cares monstruoses[4] sobre fons blau fosc [fig. 6].

Gràcies a l'estudi històric de la construcció i de les remodelacions de la Casa de la Ciutat s'han pogut posar de manifest diverses campanyes d'obres des dels orígens de l'edifici (entre 1369-1407). Aquestes afectaren l'estructura de diversos dels enteixinats i, per tant, de les seves decoracions amb l'ús de materials pictòrics específics per a cada intervenció. En els elements més antics (elements reaprofitats del segle XVI) s'ha identificat l'ús de vermelló barrejat amb mini, lapislàtzuli, blau indi i blanc de plom [fig. 7]. El lapislàtzuli i el blau indi es troben en dos enteixinats diferents –i sobretot d'iconografies diferents–, el que fa pensar que aquests dos pigments blaus no s'han aplicat en la mateixa fase de decoració (en èpoques probablement properes però diferents i/o amb una execució per distints tallers). En el segle XIX van tenir lloc dues campanyes de restauració i reestructuració que intervingueren sobre els enteixinats, una el 1847 i l'altra el 1888. En aquests dos moments s'han retocat les policromies amb terres vermelles (riques en òxids de ferro), un pigment de baix cost i de fàcil obtenció. Cal notar que tot i que es tracta del mateix pigment per les dues fases de

repintats, la manufactura (en termes de qualitat, tècnica i composició de les pintures) és força diferent. En la fase de restauració del segle xx (1928/1929) s'utilitzaren pigments molt comuns en aquesta època com el blau ultramar, el vermell *diazo* Sudan IV amb mini, ocre groc (argila rica en òxids de ferro hidratats), un color marró obtingut per la mescla de negre d'os amb argiles que contenen òxids de ferro, i groc de crom i el blanc fix com a càrregues, i el blanc de plom (càrrega i pigment blanc) [fig. 8].

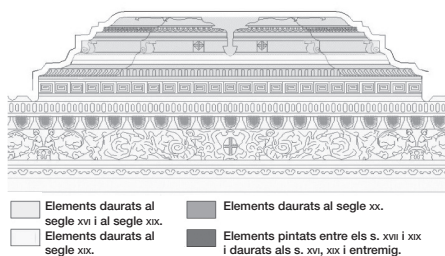
Saló Daurat, actual Sala Tarradellas, Palau de la Generalitat

En el Palau de la Generalitat de Catalunya, ubicat a Barcelona, l'actual Sala Tarradellas, o antic Saló Daurat, consta d'un enteixinat de vuit cassetons motllurats enterament daurats amb or fi [fig. 9]. Bona part de l'enteixinat es va executar en època renaixentista, tot i que s'han realitzat remodelacions que van afectar l'estructura del teginat en èpoques posteriors.[5] S'han posat de manifest diverses fases de realització dels daurats amb diferents tècniques [fig. 10]. Els daurats que adornen els elements motllurats del segle xvi es van elaborar amb la tècnica del daurat sobre bol, anomenat també daurat a l'aigua. En aquesta tècnica, que requereix molta habilitat, sobre una superfície del guix, al més llisa i sense imperfeccions possible, s'apliquen una o dues capes de bol tradicionalment vermell constituït per argiles amb cola de pell de conill, gelatina o clara d'ou, en les receptes més antigues. El pa d'or s'aplica sobre el bol encara humit i finalment es brunyeix amb una pedra d'àgata o una dent d'animal, operació que dona a la superfície el característic aspecte brillant. El bol observat en els elements del segle xvi consisteix en una única capa d'argila vermella (rica en òxids de ferro vermells) en un medi proteic, mentre que en els elements daurats al segle xix (entre 1809 i 1910), el bol consta de dues capes d'argiles riques en òxids de ferro, una de groga i una de vermella, aglutinades en un medi proteic [fig. 11]. S'aprecien elements que es van policromar en una fase intermèdia amb blanc de plom per la sanefa d'ous, o vermelló i mini per la creu de l'escut, últim element encara policromat (daurat i estofat). Els últims daurats s'han realitzat després de 1923 amb una tècnica di-

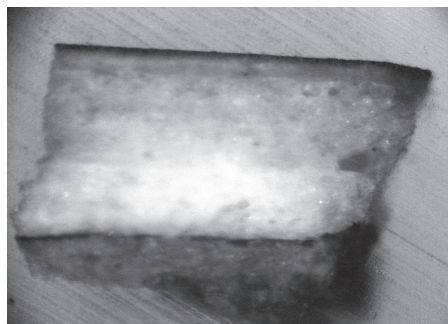

[Fig. 9] Vista de l'enteixinat del Saló Daurat, al Palau de la Generalitat de Catalunya (Barcelona).

Esquema de la localització dels daurats en les distintes fases de manufactura.

[Fig. 10] Esquema de localització dels daurats del Saló Daurat en les distintes fases de manufactura.

[Fig. 11] Vista general de l'estratigrafia d'una decoració daurada on s'aprecien dos daurats successius realitzats en els segles XVI i XIX, ambdós amb la tècnica del daurat sobre bol.

ferent anomenada daurat amb mordent o mixtió. El mordent al qual s'adhereix la làmina metàl·lica és una mescla d'oli de llinosa barrejat ocasionalment amb alguns pigments fins per tornar-lo visible, que alhora poden tenir un paper assecant com els compostos de plom (litargiri, blanc de plom, mini) o de manganès (terra d'ombra). La varietat normal avui dia és un vernís oliós que conté groc de crom (PbCrO_4), el color del qual serveix per dissimular petites fallades si s'observa a certa distància. En el cas de l'enteixinat del Saló Daurat del Palau de la Generalitat, aquesta tècnica es va utilitzar per a la realització

de la part superior dels cassetons (excepte les volutes) i de la pinya, el mordent emprat està compost per groc de crom amb oli de llinosa aplicat sobre una capa de goma laca que permet segellar la superfície absorbent de la base de guix.

Sostre del Nou Trentenari - Ajuntament de Barcelona

El sostre del Nou Trentenari ocupa una galeria porxada pròxima a l'escala d'honor de l'Ajuntament de Barcelona, formada per tres arcs de mig punt al mur nord [fig. 12]. Aquest sostre es va construir al segle XVI, al mateix moment que el pòrtic identificat com del Nou Trentenari, i va patir una modificació el 1928/1929, en la qual es van afegir dos trams de cassetons al lateral més occidental per tal d'engrandir-lo i unir-lo a un nou porxo.[6] Aquesta ampliació és perfectament visible per la diferent tonalitat de la fusta, tot i que presenta una decoració esculpida i pictòrica idèntica a l'original.

La decoració del sostre es basa en una repetició de cassetons octogonals units per formes quadrangulars que presenten una decoració motllurada daurada i policromada. En el cas dels octògons, la decoració es basa en motlures concèntriques amb un floró central de majors proporcions; les formes quadrangulars presenten igualment decoracions motllurades amb un floró central, així com quatre de menors dimensions als angles. Finalment, cal precisar que les unions entre les dues

[Fig. 12] Vista de l'enteixinat del Nou Trentenari a l'Ajuntament de Barcelona.

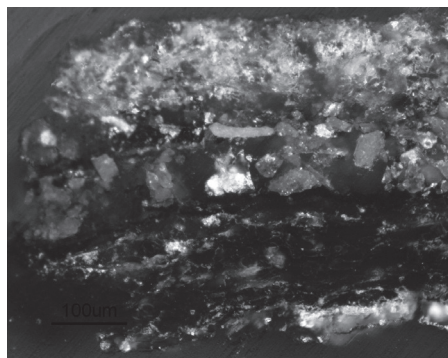
tipologies estan decorades amb un cordó helicoïdal que en cada angle presenta un quart floró de reduïdes dimensions. Als laterals de la galeria hi ha quatre conjunts escultòrics: als murs nord i sud una parella de lleons sostenint l'escut de Catalunya, i als murs est i oest una parella d'àngels sostenint l'escut de la ciutat de Barcelona. Aquests conjunts presenten majoritàriament una decoració daurada amb motius pictòrics blaus i vermells. Els daurats estan realitzats amb una tècnica sobre bol, que en aquest cas correspon a una capa d'argila vermella (rica en òxids de ferro vermells) en un medi proteic. La policromia sobre l'enteixinat que s'alterna amb els daurats va ser realitzada amb atzurita, un pigment blau obtingut per trituració del mineral natural i que conté una petita proporció de malaquita, mineral de color verd comunament associat a l'atzurita. Aquesta capa blava està aplicada sobre una base de guix amb negre de carboni que permet donar un to més fosc al blau de la capa pictòrica. La tècnica pictòrica emprada correspon a un tremp (amb un medi proteic). En els conjunts escultòrics, on els daurats estan realitzats amb la mateixa tècnica que a la resta de l'enteixinat, s'han evidenciat més pigments com el blau indi, el blanc de plom, el vermelló i l'ocre groc (argila rica en òxids de ferro hidratats). També es va identificar atzurita, que en aquest cas es troba directament aplicada sobre la base de guix blanca donant-li una tonalitat blau cel. A més es va posar de manifest la presència de repintats més moderns i es va detectar la presència de taronja de crom, un pigment sintètic elaborat al segle XIX. Diverses operacions de manteniment dels daurats s'han realitzat amb altres tipus de pans metàl·lics, en particular pa de coure, o bé de plata, colrat amb goma laca i aplicat amb mordent.

Palau Aguilar

Una intervenció de restauració el 2009 en una sala de la planta baixa del Palau Aguilar, un dels edificis gòtics que formen l'actual Museu Picasso de Barcelona, ha posat al descobert un ric repertori decoratiu aparegut sobre el teginat de fusta. El conjunt de bigues i cabirons es troben recoberts de paper pintat que segueix l'estructura de l'enteixinat medieval, essent no obstant això una decoració d'execució posterior [fig. 13]. Cobrint l'estructura del sostre s'aprecia una policromia de vermells imitant els velluts renaixentistes italians i blaus que donen al sostre una sensació de profunditat. També s'han conservat algunes de les tapetes transversals a les bigues, elements daurats de pa d'or fi brunyit. Es tracta d'un paper pintat d'elaboració tradicional que es feia a partir de matrius de fusta tallada

[Fig. 13] Vista de l'enteixinat de fusta adornat amb paper pintat descobert en el Palau Aguilar (actual Museu Picasso).

[Fig. 14] Detall de l'estratigrafia del color blau amb una capa d'atzurita recoberta per l'emblanquinat que dissimulava el paper policromat.

on l'aplicació dels colors es realitzava a mà per capes de color a l'aigua en successives passades, per acabar amb un realç en blanc espès aplicat a pinzell que donava el volum i la riquesa a la imatge.[7] Tot i que aquest tipus de decoració (els papers pintats) són més comuns al segle XIX amb el desenvolupament de la indústria papera, els materials evidenciats en aquest enteixinat, així com la manufactura artesanal dels fulls de paper, suggereixen una data d'execució molt anterior. Els colors es troben aplicats directament sobre el paper de lli (fet amb draps) i s'han identificat l'atzurita, pigment blau d'origen mineral

[fig. 14], el mini barrejat amb alitzari, un pigment laca obtingut a partir del colorant natural extret de la roja tintòria (*Rubia tinctorum* L.) i precipitat sobre un substrat d'hidròxid d'alumini, així com el blanc de plom com a pigment blanc, l'ocre groc i el negre correspon a una tinta negra (amb resina). La tècnica pictòrica correspon altra vegada a un tremp.

Alteracions i degradacions

La degradació que poden patir les decoracions dels teginats són, en principi, les mateixes que qualsevol altra decoració pictòrica, amb l'agreuïant de tractar-se d'una zona superior d'un espai, on es poden acumular fums, vapors, etc. (segons l'ús de l'espai en qüestió), però alhora la part inferior d'un terra habitualment practicable, on poden caure líquids (entre altres coses). Tot plegat perfila una decoració fràgil, tant perquè de vegades l'execució no és la mateixa que per a un altre tipus de mobiliari, com per un risc més elevat de rebre filtracions, fums i vapors.

Hi ha alteracions associables als mateixos materials pictòrics, tant per l'envelliment dels materials orgànics emprats com a aglutinant, com per la degradació d'alguns dels materials inorgànics (pigments o fulls metàl·lics). Així, en gairebé tots els casos –i no exclusivament en teginats– les superfícies blaves pintades amb atzurita tendeixen a tornar-se verdes per l'alteració d'aquest pigment a clorurs de coure de color verd. Igualment, és ben coneguda la transformació (de fet pèrdua) de la plata aplicada com a pa metàl·lic per la seva afinitat amb el sofre i la corresponent transformació espontània en sulfur de plata (de color negre i pulverulent), que es perd fins a fer desaparèixer la làmina metàl·lica. A aquests processos, caldria afegir-hi la possible presència d'humitats, normalment procedents del nivell superior, les quals poden arrossegar en suspensió o dissolució sals que

cristal·litzen en el front d'evaporació, fent saltar les capes pictòriques. Igualment, les filtracions d'aigua poden facilitar la colonització biològica per fongs, líquens –excepcionalment–, bacteris, algues cianofícies, etc. amb la corresponent alteració de les capes decoratives.

No és menyspreable en alguns casos la presència de fums (pols arrossegada per l'aire calent de calefaccions, llars de foc, motors d'explosió –cas dels teginats de planta baixa a l'Ajuntament de Barcelona, per exemple–). En aquests casos es produeix una deposició de cendres volants en la superfície de les decoracions que dona lloc a un ennegriment i a una pèrdua progressiva del color, que en tot cas podria ser recuperable amb una neteja de restauració acurada, atès que no implica necessàriament la degradació dels pigments. Aquest procés d'ennegrimient pot resultar especialment sensible i irreversible en les capes pictòriques poroses, per la presència de grans de pigment de mida grollera, o per l'obertura de fissures de retracció o desprendiments incipients.

A aquests i altres processos, de vegades molt específics de cada cas i que requereixen un estudi aprofundit específic, cal afegir els danys que pot patir el suport (fusta), sotmès als mateixos potencials problemes de filtracions, humitats, canvis tèrmics d'estiu a hivern i en alguns casos àdhuc diaris. Tots aquests processos donen lloc a moviments de la fusta, a retracció i expansió, amb la corresponent pèrdua de capes pictòriques. Cal pensar que entre els béns mobles d'un edifici històric, els teginats i sostres no solen ser els millor cuidats, sinó els més exposats. La putrefacció dels capçals de biga encastats als murs és ben coneguda i potser no cal insistir en aquest dany per freqüent i constant en molts dels casos. A això cal afegir-hi la degradació de la fusta per colonitzacions microbiològiques (normalment facilitades per la presència d'humitats) i per insectes xilòfags diversos.

Òbviament, desastres com incendis, pèrdua de la coberta de l'edifici i altres catàstrofes fan que la part més sensible dels teginats, la pintura o decoració de la mena que sigui, sigui la primera pèrdua o alteració. I sovint les mateixes alteracions/modificacions de l'espai o de l'edificació donen lloc a alteracions físiques de l'espai amb la corresponent alteració del teginat i la seva decoració.

Data d'acceptació definitiva de l'article: 10 de març de 2013.

NOTES

* Passatge Xile 54, local. 08028 Barcelona. info@patrimoni-ub.net

[1] Anàlisis per GC-MS realitzades per A. Lluveras.

[2] Estudi històric realitzat per l'empresa Veclus sl, Informe conjunt Veclus sl i Patrimoni-UB titulat: *Estudi dels enteixinats de la planta baixa (i planta pis) i dels paviments del Saló de Cent i de la galeria gòtica de la Casa de la Ciutat (Ajuntament de Barcelona)*.

[3] Es pot llegir la llegenda: «Salvanos: Xpe.: Salvator:».

[4] Entre aquesta decoració figurada, cal parar atenció a dues figures que es repeteixen a la cara inferior de les bigues. Una d'elles ens mostra un cos amb la cara dibuixada al pit i asseguda en posició de ioga. Aquesta es coneix amb el nom de *Blemmya*, i segons Plini aquesta era una raça monstruosa que es trobava als deserts de Líbia. L'altra figura esmentada podria tractar-se del que es coneix com a Green Man, representat com una cara grotesca d'home de la qual surten fullatges diversos (informe Veclus sl).

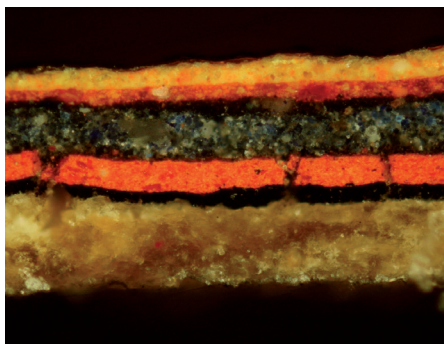
[5] Estudi històric realitzat per l'empresa Veclus sl.

[6] Segons l'informe *Estudi dels enteixinats de la planta baixa (i planta pis), dels paviments del Saló de Cent i de la Galeria de la casa de la Ciutat* (Veclus sl i Patrimoni UB, setembre de 2007).

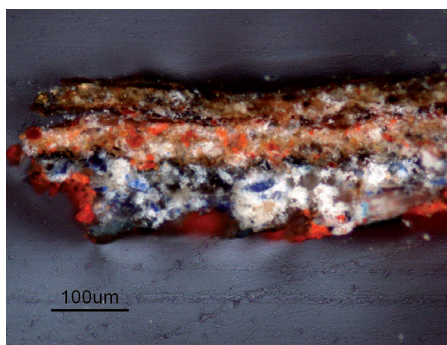
[7] Informació de Reyes Jiménez, cap del Dept. de Conservació Preventiva i Restauració del Museu Picasso.

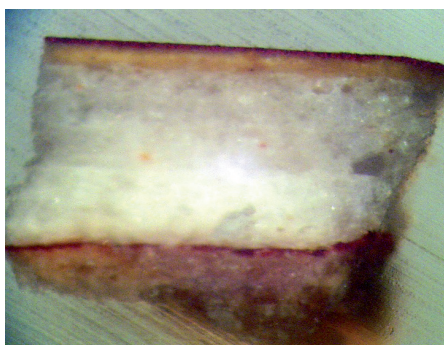
Detall de l'estratigrafia on s'aprecia la policromia probablement original amb capes de vermelló i blanc de plom. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 3.

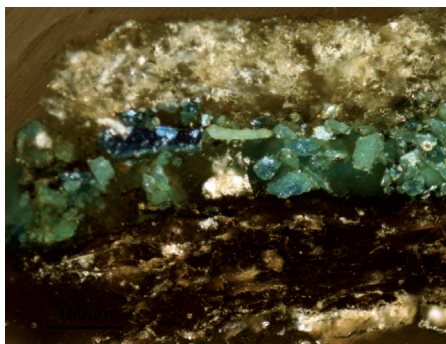
Detall d'una estratigrafia amb nombrosos repintats. S'observen en particular successives capes pictòriques amb vermelló, blau ultramar, o bé groc de crom. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 8.

Detall d'una estratigrafia d'un dels enteixinats de la Casa de la Ciutat de Barcelona on s'ha identificat la presència de lapislàtzuli així com diversos repintats posteriors. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 7.

Vista general de l'estratigrafia d'una decoració daurada on s'aprecien dos daurats successius realitzats en els segles XVI i XIX, ambdós amb la tècnica del daurat sobre bol. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 11.

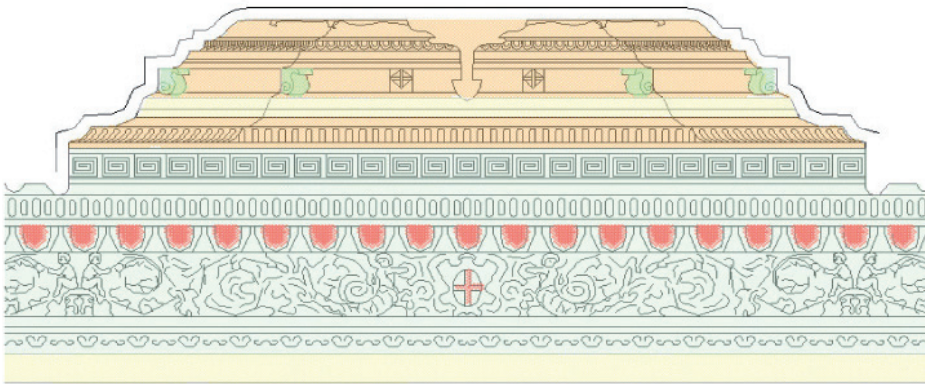

Detall de l'estratigrafia del color blau amb una capa d'atzurita recoberta per l'emblanquinat que dissimulava el paper policromat. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 14.

Detalls de l'ornamentació d'una de les bigues del sostre en planta primera de la Casa de la Ciutat (Ajuntament de Barcelona). S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 5.

Elements daurats al segle XVI i al segle XIX	Elements daurats al segle XX	Elements daurats del segle XIX	Elements pintats entre els s. XVII i XIX i daurats als s. XVI, XIX i entremig

Esquema de localització dels daurats del Saló Daurat en les distintes fases de manufactura. S. Boularand *et alii*, «Materials i tècniques...», fig. 10.

FOTOGRAFIES

- © ACBEB, p. 156.
- © A. Conejo, p. 100, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 275.
- © Agnès Marin, p. 199.
- © Arxiu Comarcal del Baix Ebre, p. 23.
- © Arxiu Mas, p. 34, 36, 74, 233.
- © Cambra de Comerç de Barcelona, p. 73, 272.
- © cg66 / CCRP / Dinh Thi tien - image maker, p. 184, 185, 186, 187, 212, 215, 222, 223, 224, 225, 282, 284, 285.
- © G. Alcántara, p. 123, 127, 276.
- © Jean-Bernard Mathon, p. 208, 209, 211, 212.
- © J. Domenge, p. 12, 14, 15, 27, 30, 33, 34.
- © J. Fuguet, p. 121, 122, 123, 124, 126, 128, 130.
- © J. Vidal, p. 149, 150, 152, 155, 279.
- © Magda Bernaus, p. 74, 75, 79, 272.
- © Malbrel 2010, p. 196, 198.
- © Médiathèque du patrimoine, Ministère de la Culture, p. 168.
- © Mònica MasPOCH, p. 63, 65, 66, 142, 144, 271, 278.
- © Museu Episcopal de Vic, p. 234-259, 286-295.
- © Museu del Castell de Peralada, p. 93, 273, 274.
- © Olivier Bru, p. 166, 169, 170, 171, 172.
- © Patrimoni 2.0, p. 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 266, 267, 268, 269, 270.
- © R. Tréton, p. 192.
- © SPAL, p. 131, 133, 277.
- © Veclus, p. 53.